

*Bonte Kraai in de Danube Delta, Roemenië,
22 april 2017 (Tom Heijnen)*

Over het verdwijnen van de Bonte Kraai uit de Kempen

Tom Heijnen

Toen de vogelwerkgroep werd opgericht, begin jaren '70 van de vorige eeuw, was de Bonte Kraai een normale wintergast waar vogelaars ieder najaar met plezier naar uitkeken. Rond heidevelden waren vaak groepen van tientallen vogels te zien, een prachtige aanblik. Helaas is dat verleden tijd: er overwinteren geen Bonte Kraaien meer in ons gebied. In dit artikeltje zet ik het voorkomen en verdwijnen in de Kempen op een rijtje.

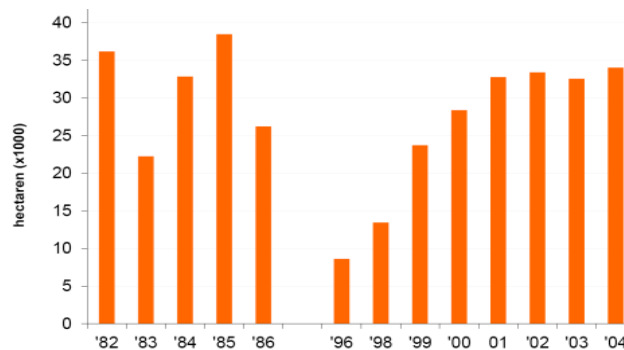
Materiaal en methode

De belangrijkste bronnen waren Ornis voor de periode t/m 1981 en de midwintervogeltellingen voor de jaren daarna. Aanvullingen waren in Waarneming.nl te vinden.

Ornis is het digitale archief van de VWG dat voor de komst van Waarneming.nl gebruik werd om waarnemingen in op te slaan. Het bevat 420 losse waarnemingen van Bonte Kraaien uit de periode 1945-1981 waarvan de meeste (341 waarnemingen) uit de periode 1973-1981. Uit die losse waarnemingen zijn de maxima per gebied

per midwinter (december-januari) gebruikt om tot totaalramingen te komen. Die raming is niet meer dan een indicatie omdat aantalsfluctuaties in de loop van die twee maanden en eventuele verplaatsingen tussen gebieden kunnen leiden tot een te optimistische raming van het aantal dat gewoonlijk op één moment in de Kempen aanwezig was.

De midwintervogeltellingen werden voor het eerst gehouden in januari 1982. Er waren geen tellingen in januari 1987 t/m 1995 maar daarna werden de tellingen hervat. De getelde oppervlakte varieerde maar lag gewoonlijk tussen 200 en 350 km² (figuur 1).

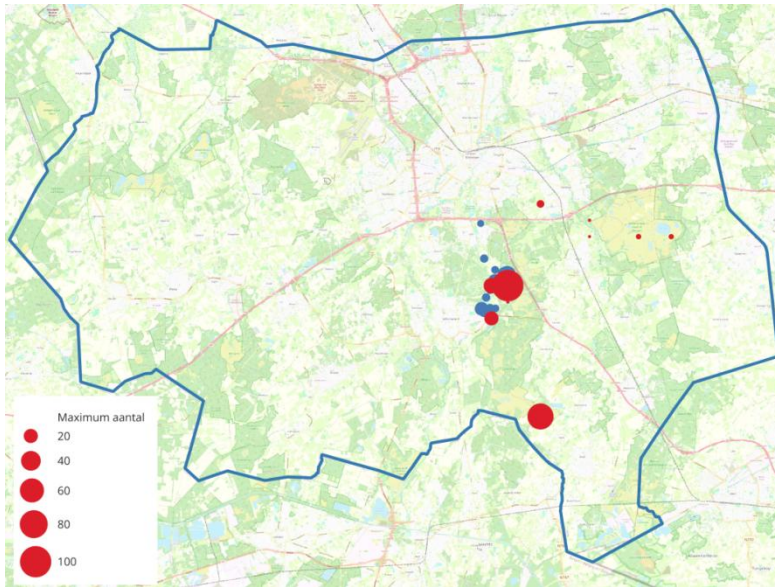
Figuur 1. Getelde oppervlakte tijdens de midwintervogeltellingen in 1982-2004 (uit: Wouters 2015).

Na 2004 liepen de tellingen gewoon door (en lopen nog steeds) maar sindsdien werden geen Bonte Kraaien meer gezien. Die wintertellingen worden daarom verder buiten beschouwing gelaten.

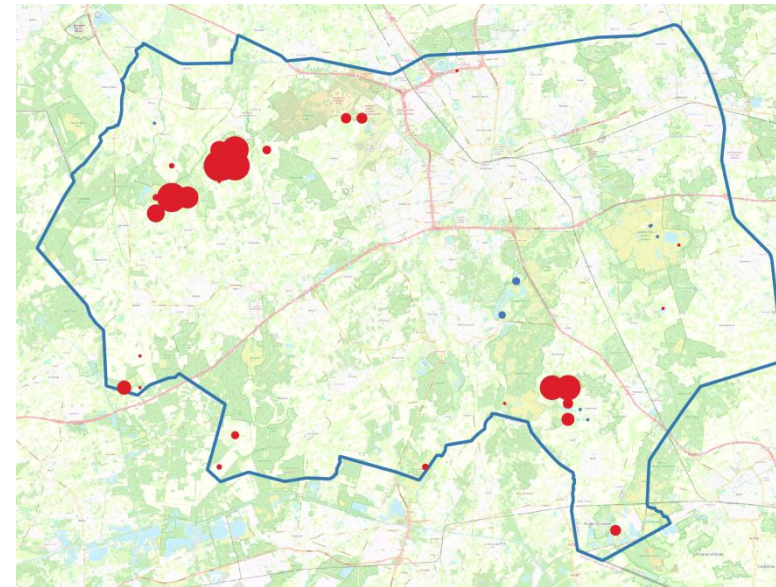
Met behulp van het programma [QGIS](#) zijn verspreidingskaarten gemaakt van de pleisterende vogels, ongeacht de periode van het jaar. De locatie van de stippen is als volgt tot stand gekomen:

- Meldingen in Waarneming.nl hebben een precieze locatie (al is dat afhankelijk van de precisie van de 'invoerder');
- Meldingen in Ornis waarbij een atlasblok en kilometerhok werd ingevoerd, zijn met behulp van het middelpunt van het kilometerhok op kaart gezet;
- Meldingen in Ornis waarbij alleen een (tel)gebied werd ingevoerd, zoals bij de midwintertellingen, zijn met behulp van het middelpunt van het kilometerhok dat in het midden van het telgebied ligt op kaart gezet.

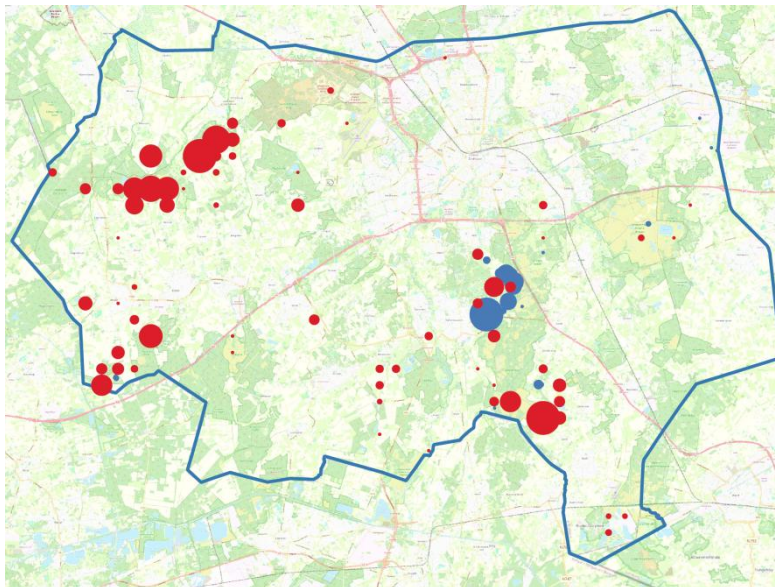
Locaties zijn derhalve vaak bij benadering en kunnen tot maximaal zo'n 2-3 km afwijken.

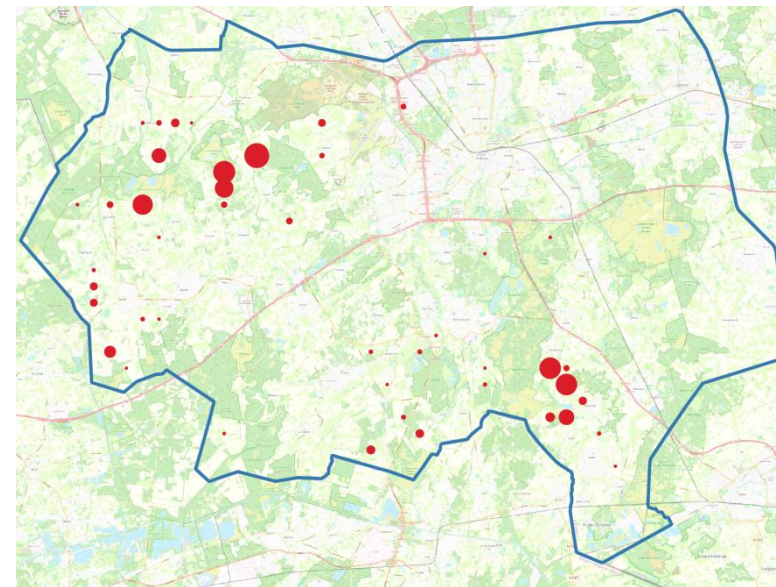
Figuur 2. Maximum aantal Bonte Kraaien per locatie in de periode 1945 t/m 1972. Rood = uit Orn, blauw = uit waarneming.nl.

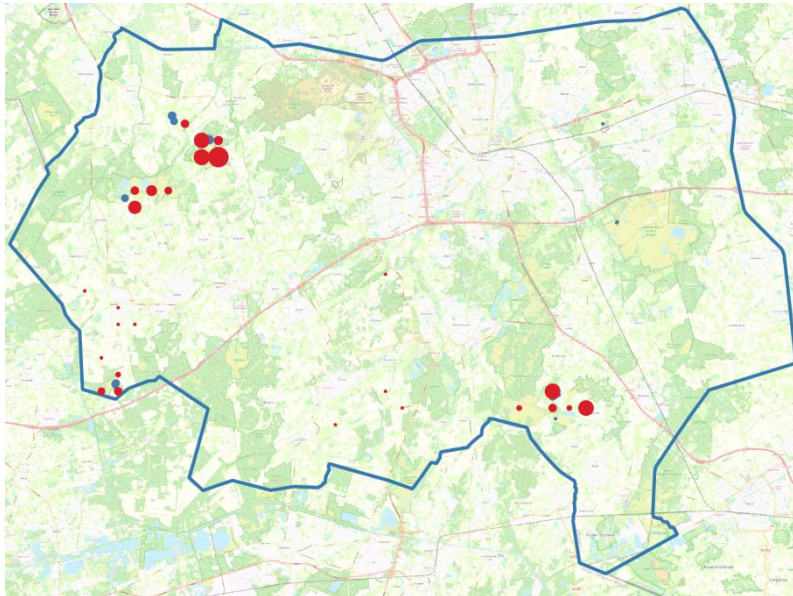
Figuur 4. Maximum aantal Bonte Kraaien per locatie in de periode medio 1981 t/m 1986 exclusief wintertellingen. Legenda & kleuren: zie figuur 2.

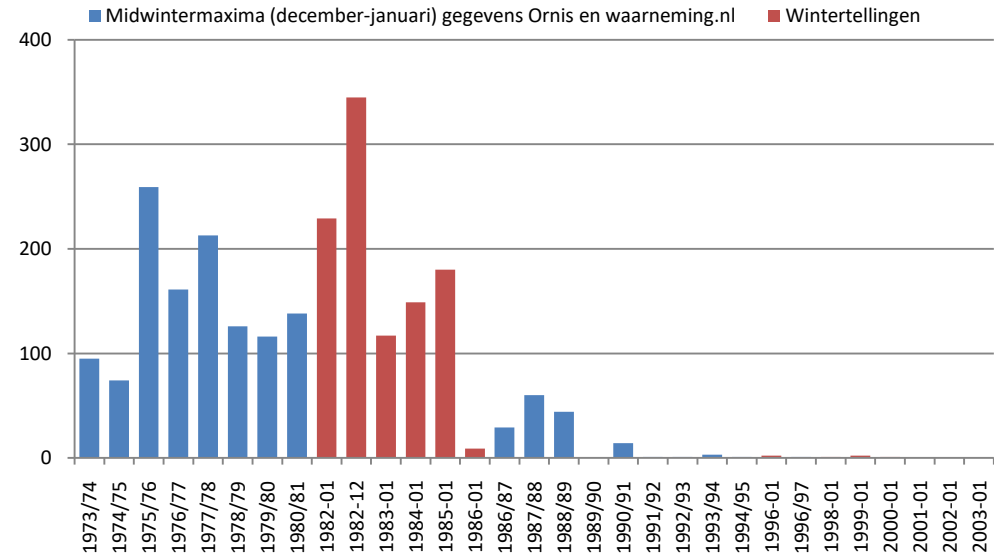
Figuur 3. Maximum aantal Bonte Kraaien per locatie in de periode 1973 t/m medio 1981. Voor legenda en betekenis kleuren zie figuur 2.

Figuur 5. Maximum aantal Bonte Kraaien per telgebied tijdens de midwintertellingen in de winters 1981/82 t/m 1985/86. Legenda & kleuren: zie figuur 2.

Figuur 6. Maximum aantal Bonte Kraaien per locatie in de periode 1987 t/m 2000. Legenda & kleuren: zie figuur 2.

Figuur 7. Aantal Bonte Kraaien in de midwinters van 1974/75 t/m 2002/2003, samengesteld aan de hand van losse waarnemingen (sommatie van maxima per gebied in december-januari, blauw) en resultaten van midwintertellingen in januari (rood).

Resultaten

Periode 1945-1972/73 (figuur 2)

Lange tijd was het dagboek van G. Siteur de enige bron van informatie. Zijn eerste melding kwam van 7 januari 1945 te Stratum, Eindhoven. Daarna volgden meer meldingen, helaas bijna allemaal zonder aantalsopgave met uitzondering van 100 ex op 27 februari 1945 en 20 ex op 28 maart 1954, beide Greveschutven.

Uit de jaren '60 en begin '70 waren nog steeds weinig waarnemingen beschikbaar, mede dankzij waarnemingen van P. Evers op

Waarneming.nl vooral van de Visvijvers Valkenswaard en Greveschutven met directe omgeving. Groepen van 10 ex of meer in dit gebied: november 1963 tot 20 ex, 24-12-1963 10 ex, 3-11-1965 15 ex, 22-2-1966 25 ex, 25-10-1966 12 ex, 22-2-1967 17 ex, 27-12-1967 11 ex, 27-2-1969 18 ex, 28-2-1969 12 ex, 26-12-1969 20 ex, 2-1-1970 10 ex, 19-1-1970 25 ex, 12-12-1970 30 ex, 18-12-1971 18 ex en 24-3-1972 25 ex.

Elders in de Kempen werden maar weinig Bonte Kraaien gemeld: 12-11-1969 70 ex Soerendonks Goor, november 1970 10 ex

Strabrechtse Heide, 1-12-1970 25 ex omgeving Soerendonk, 2-12-1970 10 ex bij Aarle-Rixtel en kleinere aantalen op diverse data en plekken elders.

In de Avifauna van Noord-Brabant uit 1967 staat dat de soort als doortrekker en wintergast op talloze plaatsen aanwezig was, verspreid over de provincie, echter nooit in groot aantal bijeen: meestal enkele ex of in groepjes tot een tiental vogels. De meeste vogels vertoefden in gezelschap van Kauwen en Roeken op akkers, weilanden en vuilnisbelten.

Het schaarse en lokale voorkomen, met noemenswaardige aantallen in slechts twee gebieden (omg. Visvijvers Valkenswaard en Soerendonk), is opvallend. Een aantal heideterreinen werd ook in die tijd redelijk vaak door vogelaars en/of terreinbeheerders bezocht, maar dit leverde zelden meldingen van Bonte Kraaien op.

Periode 1973/74-1980/81 (figuren 3 en 7)

Bonte Kraaien kwamen algemeen voor in ontginningsgebieden rond een aantal heideterreinen: Mispelindse en Neterselse Heide, Landschotse Heide, Reuselse Moeren en Peelsche Heide, en Grootte Heide met omgeving westelijk van Soerendonk. Ook de Visvijvers Valkenswaard en omgeving waren favoriet.

Het totaal aantal Bonte Kraaien in de maanden december-januari varieerde per winter, van gewoonlijk rond 100 ex met uitschieters van meer dan 200 ex in de winters van 1975/77 en 1977/78. Aan de variaties in aantallen kan echter niet veel waarde gehecht worden omdat ze gebaseerd zijn op losse waarnemingen.

Groepen van ca 50 ex en meer werden steeds vaker gezien. Het begon in 1973 al meteen goed met 130 ex op 11 maart, foeragerend op een 'vuilnishoop' op de Visvijvers Valkenswaard. Dit is de grootste groep ooit in de Kempen gemeld. Daarna

werden geen grote groepen meer in dit gebied gezien, maar wel elders (op volgorde van aantal meldingen van grote groepen):

Landschotse Heide en omgeving: 22-2-1976 100 ex, 15-3-1976 50 ex, 8-1-1977 75 ex, 14 en 22-1-1977 50 ex, 31-1-1977 60 ex, 4-2-1977 50 ex, 18-2-1977 100 ex, 26-2-1977 75 ex, 24-12-1977 80 ex, 14-2-1978 75 ex, 9-12-1978 60 ex, 27-10-1979 82 ex, 23-11-1979 70 ex en 8-12-1979 40-50 ex.

Mispelindse en Neterselse Heide en omgeving: 31-10-1976 61 ex, 12-11-1978 46 ex, 7-1-1980 47 ex, 30-11-1980 57 ex en 13-1-1981 50 ex.

Grootte Heide en omgeving: 20-1-1974 50 ex, 13-12-1975 70 ex, 30-1-1976 100-125 ex.

Kroonvensche Heide: 21-3-1976 50 ex.

Reuselse Moeren: december 1980 50 ex.

Periode 1981/82-1985/86 (figuren 4, 5 en 7)

De lossen waarnemingen en midwintertellingen bevestigden in grote lijnen de verspreiding die al bekend was. De vogels kwamen op en rond dezelfde heideterreinen voor als in de vorige periode, al waren de aantallen rond Reuselse Moeren en Peelsche Heide een stuk geringer. Op en rond de Visvijvers Valkenswaard werd vrijwel geen enkele Bonte Kraai gezien.

Tijdens de midwintertellingen trad eerst een opvallende toename op tot 345 ex in januari 1982, waarna het aantal de winters daarop een stuk lager lagen. In januari 1985 werden 180 ex geteld en in januari 1986 slechts 9,

een abrupt einde dus aan de winterpopulatie.

Groepen van ca 50 ex en meer werden gezien in de volgende gebieden:

Landschotse Heide en omgeving: 8-11-1981 80 ex, 29-11-1981 90 ex, 30-10-1982 70 ex, 30-11-1982 62 ex, 10-12-1983 60 ex en 29-1-1985 71 ex.

Grootte Heide en omgeving: 29-11-1981 60 ex, 17-12-1981 57 ex, 6-1-1982 47 ex, 13-11-1982 60 ex, 26-11-1982 50 ex en 15-1-1983 60 ex.

Mispelindse en Neterselse Heide en omgeving: 30-12-1981 45 ex, 11-1-1982 50 ex, 2-12-1982 56 ex en 27-2-1983 80 ex.

Periode 1986/87-2000/01 (figuren 6 en 7)

Hoewel de gegevens uit de winter 1985/86 erop leken te wijzen dat het afgelopen was met Bonte Kraaien, werden in de drie winters daarna toch nog kleine aantallen gemeld, met als midwintermaximum 60 ex in de winter van 1987/88.

Groepen van ca 50 ex of meer werden niet meer gezien: het maximum was 33 ex op 22-1-1989 bij de Landschotse Heide. Vanaf de winter 1989/90 werden überhaupt bijna geen Bonte Kraaien meer gezien. Een uitschieter was 14 ex op 27-1-1991 bij de Landschotse Heide maar nadien kwamen gebiedsmaxima niet meer boven 5 ex uit. In de winter van 2000/01 resteerden 3 ex op de Paardse Heide ten oosten van Baarschot.

Periode 2001/02-heden

Vanaf de winter 2001/02 is de Bonte Kraai ronduit zeldzaam. Er werden alleen solitaire vogels gezien. Aannemelijke en zekere gevallen waren:

- 15-12-2001 t/m 2-2-2002 ex Paardse Heide
- 24-11-2002 t/m 16-2-2003 1 ex tussen Bergeijk en Borkel
- 1-1-2004 1 ex Paardse Heide
- 20-10-2005 1 ex overvliegend Strabrechtse Heide
- 16-10-2010 1 ex Breugelse Beemden
- 6 en 13-1-2013 1 ex Stad van Gerwen
- 1-2-2016 1 ex Nederwetten
- 5 t/m 13-2-2016 1 ex Stad van Gerwen

Die laatste vogel werd ook ten noorden van het Wilhelminakanaal (net buiten de Kempen) gezien en wel van 25-1 t/m 23-2-2016.

Bonte Kraai bij Stad van Gerwen, 5 februari 2016
(Frank Neijts).

De weinige waarnemingen vanaf 2001/02 benadrukken eens te meer hoe definitief het einde van overwinterende Bonte Kraaien in de Kempen was.

Jaarpatroon

De eerste Bonte Kraaien werden gewoonlijk vanaf eind oktober gezien, met als vroegste drie data 5, 9 en 10 oktober. Piekaantallen waren er van november t/m februari, maar door het gebrek aan systematische tellingen door het jaar heen valt hier verder weinig over te zeggen.

In maart waren de aantallen gewoonlijk alweer een stuk lager. De meeste vogels verlieten de Kempen uiterlijk eind maart en begin april werden hooguit enkelingen gezien. De laatste drie data waren 13, 16 en 18 april.

Habitatkeuze

Jonge heideontginningen rond bestaande heideterreinen waren favoriet. De vogels foerageerden er op graslanden en akkers. Uit de gegevens komt geen verband naar voren tussen Bonte Kraaien en (aaseten op) vuilnisbelten.

Slaapplaatsen

Door een gebrek aan telwerk werd maar één waarneming van een slaapplaats van Bonte Kraaien bekend: 31-3-1975 35 ex bij de Kraanvennen op de Grootte Heide.

Discussie

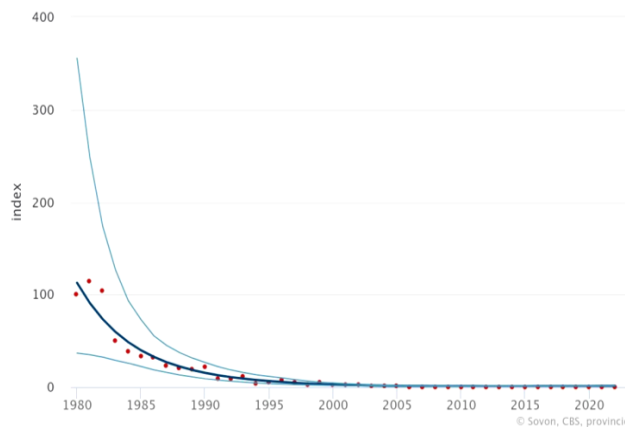
Ontwikkeling in de tijd

De weinige gegevens lijken erop te wijzen dat het aantal winterse Bonte Kraaien in de jaren '60 en eerste helft '70 van de vorige eeuw fors toenam. In de jaren '70 ging het gewoonlijk om midwinteraantallen van 100 ex of meer, al was er ook midwinterpiek van ca 250 ex in 1975/76. Door de oogharen bekeken was het aantal tot medio jaren '80 redelijk constant, met overigens een midwinterpiek van bijna 350 ex in december 1982. Vanaf de winter 1985/86 waren de aantallen zeer klein en na 1990/91 nihil.

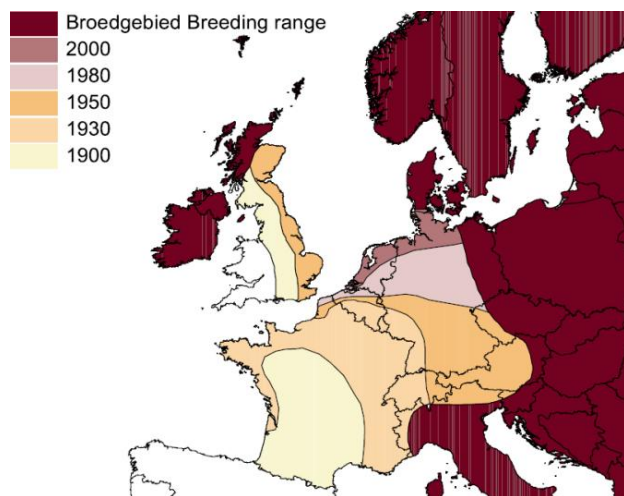
Toename en verdwijnen in breder perspectief

De vermoedelijke toename in de Kempen in de jaren '60 en '70 past niet bij het landelijke beeld. In Nederland nam de Bonte Kraai als wintergast in de tweede helft van de 20^e eeuw namelijk sterk af, al beginnend in de jaren '50 (Bijlsma et al. 2001). Kon de vermoedelijke toename in de Kempen te maken hebben met een (sterk?) gestegen voedselaanbod op graslanden en akkers in de Kempen, waardoor de algemene trend van afname werd 'gecompenseerd'? Bonte Kraaien zijn alleseters met een voorkeur voor ongewervelden (o.a. regenwormen en insecten), maar eten ook kleine zoogdieren, kikkers, vogeleieren en -jongen, aas, graan en onkruidzaden (Madge 2020).

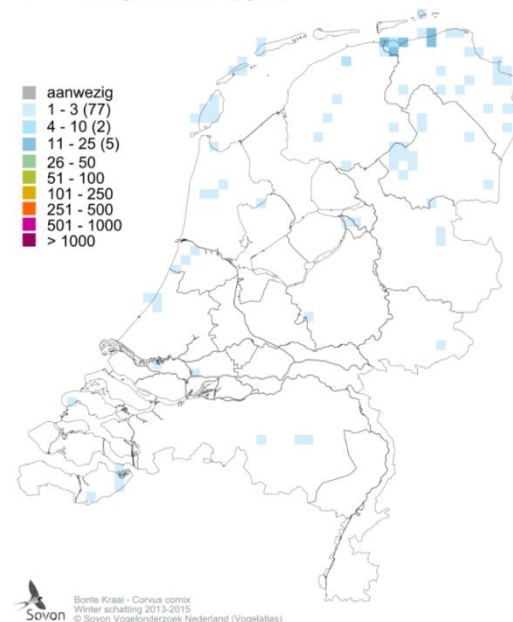
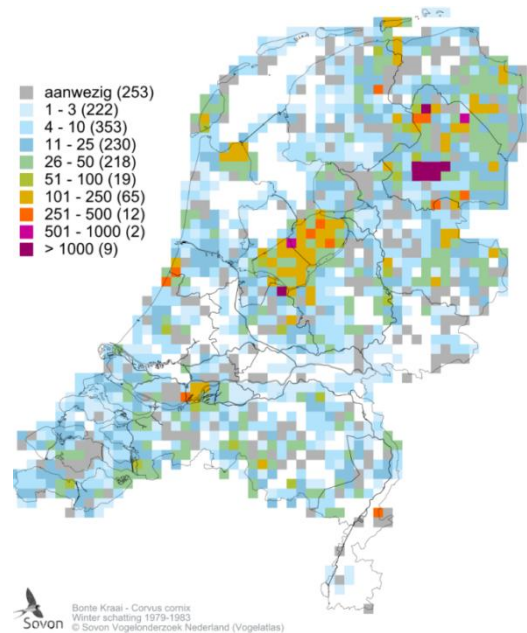
De vervolgens optredende afname en verdwijnen van de Bonte Kraai in de Kempen is in lijn met wat er in heel Nederland gebeurde (figuur 8).

Figuur 8. Niet-broedvogeltrend van de Bonte Kraai in Nederland in de periode 1980-2022, gebaseerd op PTT-tellingen in december (bron: [Sovon](#)).

Figuur 9. Gereconstrueerd winterareaal in West-Europa in de 20^e eeuw (uit: van Manen 2017).

Figuur 10. Geschat aantal Bonte Kraaien per atlasblok in de winter (december-februari) in de periode 1979-1983 (boven) en 2013-2015 (bron: [Sovon vogelatlas](#)).

Eind jaren '70 en begin '80 overwinterden Bonte Kraaien in grote delen van ons land en betrof het wellicht zo'n 26.000 ex (van Manen 2018), maar medio jaren 2010 was daar weinig van over, met de grootste aantallen in het noorden van het land (figuur 10). Deze afname is onderdeel van een omvangrijke krimp van het winterareaal in West-Europa (figuur 9).

Oorzaken van afname en verdwijnen

Uit een studie van Van Manen (2017) bleek dat de omvang van de broedpopulaties in de herkomstgebieden van onze overwinteraars (Scandinavië, NW Rusland en Baltische landen) niet gewijzigd was. De arealkrimp en afname van overwinterende vogels kwam vermoedelijk door gunstiger overwinteringsomstandigheden in en dichterbij de broedgebieden, waardoor het niet meer loont om naar zuidelijke regionen af te zakken om er te overwinteren. Die gunstiger omstandigheden bestaan dan met name uit een grotere beschikbaarheid van voedsel door de toename van afval, intensievere landbouw en mildere winters. Wellicht speelde de toegenomen concurrentie met Zwarte Kraaien in de oude overwinteringsgebieden (van Manen 2017, 2018) ook een rol in de afweging die Bonte Kraaien maakten om al dan niet zuidelijk de winter door te brengen. ■

Literatuur

Bijlsma, R.G. et al. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB & KNNV.

Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum.

Madge, S. 2020. Hooded Crow (*Corvus cornix*) versie 1.0. In: Billerman, S.M. et al. Birds of the World. Cornell Lab of Ornithology.

[Manen, W. van 2017](#). Verdwijning van de Bonte Kraai van het West-Europese wintertoneel. *Limosa* 90: 145-154.

Manen, W. van 2018. Bonte Kraai. In: F. Hustings & K. Koffijberg (red.). *Vogelatlas van Nederland*. Sovon & Kosmos Uitgevers.

[Wouters, P. 2015](#). Wintervogeltelling 1982-2014: Wintervogels in een sterk veranderde wereld. Lezing symposium VWG De Kempen.

[Wouters, P. 2000](#). Wintertellingen in de Kempen vanaf 1982: resultaten van Stormmeeuw, Smelleken, Roek, Bonte Kraai en Ekster. *Blauwe Klauwier* 26(3): 45-53.

[Zijlstra, M. 2003](#). Flevoland het laatste bolwerk van de Bonte Kraai *Corvus cornix* in Nederland. *Limosa* 76: 49-58.

Bonte Kraaien aan de lunch in een duikresort aan de Rode Zee, Egypte, 7 december 2023 (TH).

